

ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA İLMİN YOLCULUĞU

Editör

Yakup Koçyiğit & Aitmat Kariev

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI - 64

E-ISBN: 978-605-9554-60-2

Karabük, Eylül 2021

Orta Asya'dan Anadolu'ya İlimin Yolculuğu

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Yakup KOÇYİĞİT

Dr. Öğr. Üyesi Aaitmammat KARIEV

Karabük Üniversitesi Yayın Onayı

Prof. Dr. Refik Polat (Rektör)

Karabük Üniversitesi Yayın Koordinatörü

Prof. Dr. Ufuk Karadavut

İslami İlimler Fakültesi Yayın Onayı

Prof. Dr. Murat Şimşek (Dekan)

İslami İlimler Fakültesi Yayın Komisyonu

Doç. Dr. Tuğrul Tezcan

Doç. Dr. Abdülcebbar Kavak

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Gözel

Fakülte 09.09.2021 tarih ve 59048 sayılı Komisyon Kararı

Mizanpaj

Arş. Gör. Oğuz Bozoğlu

Kapak Tasarım

Öğr. Gör. Abdürrahim Topal

Her hakkı saklıdır. Yayıncının izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir.

Eserde yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

İrtibat | Contact

Karabük Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, 78050, Karabük

Karabük Univ. Fac. of Islamic Studies, 78050, Karabük/Turkey

www.karabuk.edu.tr

Tel: (90 370) 418 67 00 Fax: (90 370) 418 93 17

MÂTÜRÎDÎ'NİN TE'VÎLÂTÜ'L-KUR'ÂN'INDA KUR'ÂN'DAKİ TEKRARLARA BAKIŞI

Hüseyin TOPAL*

GİRİŞ

Kur'an ayetleri nazil olduğu toplumun diliyle, Arapça olarak nazil olmuştur.¹ Tekrar olgusu eski Arap dili üslûbunda yer alan bir ifade tarzıdır. Zira Araplar önem verdikleri şeyleri tekrar ederlerdi. Hatîbin sanatlardaki ustalığı, bir konudan bir başka konuya geçişi tek bir şekilde özetlemesinden daha güzeldir. Kişi tekit yapmak istediğinde *والله لا فعله* şeklinde; i'câz istediğinde ise lâm/ل harfini hafifleterek söyler.² Tekrarın Arap üslubundaki kullanımını cahiliye şiirinde de görülmektedir.

³ هلا سألت جموع كن / دة يوم ولوا اين اين

Sen Kinde'li topluluklara neden sual etmedin/seslenmedin / Dönüp gittikleri gün: Nereye! Nereye!

⁴ كم نعمة كانت لكم / كم كم وكم

Size nice nimetler verildi / Nice, nice, nice...

Kur'an bu üslûbu daha güzel ve daha cazip bir şekilde devam ettirmiştir.⁵ Kur'an'da yer alan tekrarlar; edatların tekrarı, kelimelerin tekrarı, cümle ve ayetlerin tekrarı ve kissaların tekrarı olmak üzere dört sınıfa tabi tutulabilir.⁶ İşte bu çerçevede Kur'an-ı Kerim'de bir kelimenin, bir sözün veya bir âyetin tekrarlanmasını ifade etmek üzere *Tekrârü'l-Kur'ân* terkihi kullanılmaktadır.⁷

* Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Birgivi İslami İlimler Fakültesi, Kur'ânı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, (huseyin.topal@ege.edu.tr)

¹ *يُوسُفَ 12/1: إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا*

² Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Ali et- Tûsî, *et-Tibyân fî tefsiri'l-Kur'ân* (thk. ve tsh. Ahmed Habîb Kasîr el-Amîlî, Kum: Süleymanzade Matbaası, 1388), 1/14.

³ Ubeyd b. el- Abras, *Divan* (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-'Arabî, 1993), 129.

⁴ Beyit ilk dönem ve sonraki kaynaklarda kaynak belirtilmeksizin zikredilmektedir. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân* (thk. İbrahim Şemsüddin, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 150.

⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1978), 173.

⁶ Hatice Görmez, "Beşer Dilinin İmkânları ve Kur'an'ı Kerim'in Anlatım Üslubuna Dair", *İslâmî Araştırmalar* 27/1 (2016), 29.

⁷ M. Suat Mertoğlu, "Üslûbü'l-Kur'ân", TDV İslâm Ansiklopedisi.

Tekrar bir şeyi peşi sıra döndürmek, yinelemek, iade etmek manalarına gelen كَرَّرَ fiilinden mastardır.⁸ Kur'an'da değişik türlerde tekrarlar rastlanmakta hatta bir âyetin birden çok yerde aynen tekrarlandığı da görülmektedir. Örneğin el-Murselât sûresinde aynı âyet on, er-Rahmân sûresinde ise otuz bir kez tekrar edilmektedir. Bu durum ağırlıklı olarak Arap dilinin yapısal özellikleriyle açıklanmaktadır.⁹

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (öl. 333/944), Müslümanlar arasında büyük bir mevkiye sahip, İslam akidesinde önemli etkiler bırakmış, İslam'ın orijinal tefekkür örneklerinden biridir.¹⁰ Onun en önemli eseri ise insan aklının ürünü olan kelam sisteminin, ilahi yönünü ispat etmek için görüşlerini Kur'an ışığında bir tefsir olarak aktarma düşüncesiyle yazılmış¹¹ *Te'vilatü'l-Kur'an* isimli tefsiridir. O, akılcı tefsir geleneğinin ilk temsilcilerinden birisi olarak kabul edilir.¹² Mâtürîdî ve tefsiri hakkında oldukça fazla ve farklı alanlarda çalışmalar yapılmıştır.¹³ Ancak onun, Kur'an'daki tekrarlarla ilgili yaklaşımına dair bir çalışma yapıldığını tespit edemedik. İşte bu çalışma Mâtürîdî'nin, tefsirinde tekrarlar konusuna yaklaşımı üzerinde duracaktır. Bu inceleme esnasında tefsirin Arapça baskısını temel almakla birlikte editörlüğünü Yusuf Şevki Yavuz'un yaptığı ve Ensar Yayınları tarafından basılan Türkçe çevirisinden de yararlanılmıştır.

Mâtürîdî'nin Tekrar Olgusuna Bakışı

Kur'an'ın indirildiği dilin özelliklerini taşıması ve bunları kullanması pek çok müfessir tarafından ifade edilmektedir. Girişte de belirtildiği üzere, bu özelliklerden biri olan Arapçadaki tekrar üslubunun Kur'an'daki varlığını Mâtürîdî, Arapların çeşitli kullanımlarıyla gerekçelendirerek kabul etmektedir. Ona göre tekrarın kullanımındaki temel gerekçe Arapların, bazen sözü kuvvetlendirmek amacıyla bazı şeyleri tekrar etmeleridir.¹⁴ Mâtürîdî, Kur'an'ın 'mesânî' (مَثَانِي) olarak isimlendirilmesini¹⁵, barındırdığı misaller, ibret levhaları ve haberlerin tekrarlanmasıyla izah etmekte¹⁶; Kur'an örneklerinin, haberlerinin ve ibretlerinin iade edildiğini ve tekrarlandığını söylemektedir:

⁸ Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr Ferahidi Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn* (thk. Mehdi el-Mahzumi & İbrahim es-Samerrai, Daru Mektebeti'l-Hilal, ts.), 5/277; Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadır, 1414), 5/135-137.

⁹ Cemaleddin Kâsimî, *Tefsir İlminin Temel Meseleleri*, çev. Sezai Özel (İstanbul: İz Yayınları, 1990), 229; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 173.

¹⁰ Muhammed b. Tavîr at-Tancı, "Abû Mansûr al-Mâtürîdî", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1-2 (1955), 1.

¹¹ Sıddık Korkmaz, "İmam Ebu Mansur el-Maturidî'nin Hayatı ve Eserleri", *Dini Araştırmalar* 4/10 (2001), 111.

¹² Sönmez Kutlu, "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî", haz. Sönmez Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik* (Ankara: Otto, 2017), 32.

¹³ Sönmez Kutlu, "Ebû Mansûr Maturidî ve Mâtürîdî Kültür Çevresiyle İlgili Bibliyografya", haz. Sönmez Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik* (Ankara: Otto, 2017), 441-505; Ömer Faruk Teber & Ahmet Tunahan Akgün, "İmam Mâtürîdî ve Maturidilik Hakkında Bibliyografya", *Mezhep Araştırmaları Dergisi* 2/ (2019), 688-847.

¹⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Semerkandî Mâtürîdî, *Te'vilatu ehli's-sünne* (thk. Mecdi Bâsellûm, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 6/537, 589.

¹⁵ el-Hicr 15/87: اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي; ez-Zumer 39/23: وَلَقَدْ أَنزَلْنَاكَ سُورًا مِّنَ الْمُثَانِي

¹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 6/455.

MÂTÜRİDÎ'NİN TE'VİLÂTÜ'L-KUR'ÂN'INDA KUR'ÂN'DAKİ TEKRARLARA BAKIŞI

Allah Kur'an'da, öğütleri ve nasihatleri çeşitli yerlerde tekrar ettiği için ona mesânî demiştir. Şayet onları tekrar etmeseydi insanlar gaflete düşer ve unutulardı. Hikmet sahibi insan, bir kimseye bir defa öğüt verir veya bir şeyden ikaz eder de sonra ikinci defa öğüt vermez ve ikaz etmezse, insan o öğüt ve ikazda gaflete düşer ve unuttur. Aziz ve Celil olan Allah da öğüt ve uyarılarından insanların yararlanmaları, gaflete düşmemeleri ve unutmamaları için tekrara başvurmaktadır.¹⁷

Mâtürîdî, kullandığı genel üslubuna uygun olarak en doğrusunu Allah'ın bileceğini hemen her bir yorumunun ardından dile getirmektedir.¹⁸

Mâtürîdî, Kur'an'da tekrarın varlığını kabul etmekle birlikte izahını yaparken insanın fıtratına ve bireysel yapısına da atıfta bulunmaktadır. Ona göre Allah, kıyamet ahvaline dair Kur'an'da birçok kez tekrarlanan anlatımlara yer vermiştir. Bunların iki anlamı vardır:

Birincisi kalpler andan ana ve halden hale değişiklik gösterirler. Nice kalp vardır ki bir olay karşısında ilk seferde yumuşamaz. Bu gibiler için uyarının tekrar tekrar belirtilmesi ve her hal değişiminde yinelenmesi gerekir. Bu açıdan kıyamet ahvalinin böyle tekrar tekrar anlatılması uyarının doruk noktasıdır. Bu şekilde kıyamet gününde hiç kimsenin mazeret ileri sürebilmesine imkân da verilmemiş olmaktadır. Bir diğer husus ise insanlar henüz yeni Müslüman olmuşlar, İslâm kalplerinde bir yer etmişti. Öğütlerin tekrarında, insanların akıllarını aşılama, Allâh'ın kendilerine nasip ettiği iman şerefi ve âlemlerin Rabb'inin elçisini galip getirmesi sebebiyle kalplerinin yatışması ve pekişmesi sağlanmaktaydı. Nitekim şu ilâhî beyanda da böyledir: “Müminler o kimselerdir ki, Allah'ın adı anıldığında yürekleri titrer, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda bu onların imanlarını arttırır. Onlar yalnızca Rab'lerine güvenirlir”^{19, 20}

Mâtürîdî'nin, tekrarı Arapçanın bir parçası olarak görmekte olduğunu ve Kur'an'da yer almasını bu çerçevede değerlendirdiğini belirtmiştik. Bununla beraber o, tekrarın kusur olarak görülebilecek tarafının olabileceğini ve bunun Kur'an'da yer almasının uygun olmayacağına da işaret etmektedir. O, el-Cinn sûresi 11. âyetin²¹ tefsirinde bu duruma değinmektedir:

“Doğrusu içimizde iyiler var, ama aramızda başka türlü olanlar da var”. Bazılarına göre âyette geçen “es-sâlihûn” kelimesi ile kastedilenler müminler, “düne zâlike” ile işaret edilenler de kâfirlerdir. Ancak bize göre ‘sâlihûn’ ile kastedilenler müminler ve “düne zâlike” ile işaret edilenler de kâfirler değildir. Çünkü bu durum, Allâh Teâlâ'nın “Aramızda İlahî emirlere boyun eğenler var, ama hak yoldan sapanlarımız da var.”²² beyanında belirtilmişti. Âyetin tevili onların bahsettiği gibi olsa ifade tekrara düşmüş olurdu. Fakat bize göre âyetin tevili şöyledir: “Ve ennâ minne's- sâlihûn” içimizde salih, akıllı ve hayâ sahibi olmakla tanınan kimseler olduğu gibi “ve minnâ düne zâlike” başka türlü olanlar da var ki bunlar fâsıklardır. Bu durumda âyet, bir dine mensup olanların içinde salih ve

¹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 8/675.

¹⁸ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 6/462.

¹⁹ el-Enfâl 8/2: إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ وَإِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تَلَّيْتُمْ عَلَيْهِمْ آيَاتَهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

²⁰ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 10/443.

²¹ el-Cinn 72/10: وَأَنَا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِمَّا دُونَ ذَلِكَ

²² el-Cinn 72/14: وَأَنَا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِمَّا الْقَائِمُونَ

hoşnutluk kazanmış kimseler olduğu gibi, fâsık ve dininde fesatçı kimseler de olduğunu beyan eder. Yüce Allah bir âyet-i kerîmede meâlen şöyle buyurur: “İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları (es-sâlihîn) evlendirin.”²³ İçimizde salih olmayanlar bulunmasaydı âyette salihlerin şart koşulmasının herhangi bir anlamı olmazdı. Allah Teâlâ’nın “İçinizden adaletli iki kişiyi şahit tutun”²⁴ meâlindeki beyanı da buna başka bir örnektir. Aramızda fâsıklar olmasaydı yüce Allah “adaletli iki kişi” ifadesini kullanmazdı.²⁵

Her ne kadar tekrar unsurunu kabul edip mutlak anlamda tekrara karşı duruşunu dile getirirse de müellifin, ayetlerde tekrar iddiasına itiraz ettiği değerlendirmeleri de vardır. Örneğin “Allah’tan sakındıkları, iman ettikleri ve salih amel işledikleri sonra yine Allah’tan sakınıp iman ettikleri ve Allah’tan sakınıp ihsanda buldukları...”²⁶ ayetinde bazılarının إذا مَا اتَّقُوا ifadesinde tekrar olduğu iddiasına itiraz etmektedir. Ona göre, en doğrusunu Allah bilir, durum böyle değildir ve burada bir tekrar yoktur. Burada ifade edilmek istenen şudur: “... ancak içkinin haram kılınmasından sonra ondan sakınmaları, haram kılınışını tasdik etmeleri, içmeye devam etmekten sakınmaları, bundan böyle haramlığına inanmaları, daima sakınmakta birlikte en iyiyi yapmaları şartıyla ...”²⁷ Mâtürîdî, lafız olarak aynı şekilde yinelenen her bir ifadenin bağlam içerisinde farklı anlara yönelik hitaplar olduğunu ve bunların tekrar olarak nitelendirilmesinin kabul edilemeyeceğini belirtir. Bu tutumuyla o, Kur’ân’da mutlak tekrarın varlığı düşüncesine karşı olduğunu göstermektedir.

Burada Mâtürîdî’nin konuyla ilgili özgün olduğunu düşündüğümüz bir başka değerlendirilmesine yer vermek istiyoruz. O bir hususun öneminin ve konumunun büyüklüğü, Allah katındaki derecesinin üstünlüğü ve fazileti sebebiyle Kur’ân’da sıkça tekrar edilebildiğini, namazın kılınması ve zekâtın verilmesine yönelik tekrarların da buna örnek olduğunu ifade etmektedir.²⁸

Tekrarın Kur’ân’daki Tezahürleri

Mâtürîdî’nin tekrarlarla ilgili değerlendirmelerini gruplandırarak inceleyeceğiz. Onun birbirine benzer manaları içeren ifadeler ve aynı lafızların tekrarıyla oluşan cümlelerle ilgili görüşlerini kelime/cümle tekrarı; aynı ifadelerle tekrarlanan ayetlere dair değerlendirmelerini ayet tekrarı; farklı sûrelerde bahsedilen yaşanmış hadiselerle ilişkin düşüncelerini de kısaca tekrarı alt başlıklarıyla ele alacağız.

Birbirine Yakın veya Aynı Anlamı İçeren Farklı Kelimelerin ve Cümlelerin Tekrarı

Arapların bazı şeyleri tekit amacıyla tekrar ettiğini²⁹ sık sık hatırlatan Mâtürîdî, aynı amaçla benzer örneklerin Allah’ın keliminde da yer aldığını düşünmektedir. Ona

²³ en-Nür 24/32: وَأَتَّخِذُوا الْآيَامَ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ:

²⁴ el-Şalâh 65/2: وَأَشْهَدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ:

²⁵ Mâtürîdî, *Te’vilat*, 10/251.

²⁶ el-Mâ’ide 5/93: إِذَا مَا اتَّقُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقُوا وَأَمِنُوا ثُمَّ اتَّقُوا وَأَخْسَرُوا:

²⁷ Mâtürîdî, *Te’vilat*, 3/610,611.

²⁸ Mâtürîdî, *Te’vilat*, 1/536.

²⁹ Mâtürîdî, *Te’vilat*, 6/589.

MÂTÜRİDÎ'NİN TE'VİLÂTÜ'L-KUR'ÂN'INDA KUR'ÂN'DAKİ TEKRARLARA BAKIŞI

göre el-Kehf sûresinin ilk ayetinde yer alan *وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِجَابًا قَدِيمًا* cümlesinde, sonuç itibarıyla aynı niteliği işaret eden iki ifade vardır:

Bir şey 'ivec/عَجَابًا değilse kayımdır/قَدِيمًا; kayım/ ise 'ivec/عَجَابًا değildir. Bu ifadelerin her biri diğeriyle aynı anlamdadır. Ancak bu durum Arapların, tekit amaçlı sözün tekrarı adetlerindedir. Benzer bir durum *مُحْصَنَاتٍ غَيْرِ مُسَافِحَاتٍ*³⁰ ve *لِيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا*³¹ cümlelerinde de vardır ve buralarda da iki kelime aynı manalara gelmekte, biri diğeri teyit etmektedir.³²

Mâtürîdî, *رَضَوْنَا* (el-Feth 48/29) ayetindeki *رَضَوْنَا* ve *فَضَّلَا* ifadelerini³³; *بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ* (Hüd 11/96) ayetinde yer alan *بِآيَاتِنَا* ve *سُلْطَانٍ مُّبِينٍ* lafızlarının aynı anlama gelen ve tekit içeren tekrarlar olduğunu ifade etmektedir.³⁴ Bunların yanında müellifin, benzer şekilde, ayetlerde tekrar içerikli ifadeler bulunduğuna yönelik görüşleri nakletmekle yetindiği örnekler de bulunmaktadır.³⁵

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ (el-Hasr 59/18) âyetinde Allah'a itaatsizlikten sakınmanın iki defa tekrar edilmesini Mâtürîdî, iki ihtimalle açıklamaktadır. Buna göre ilk sakınma "Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefetten", ikincisi ise "Allah'ın cezasından ve gazabından" sakınmayı içermektedir. Ona göre ikinci ihtimal, konuşma sırasında uyarma anlamı taşıyan cümlelerin desteklenmesi amacıyla tekrar edilmesi genel bir teâmül olduğundan aynı cümle tekrar edilmiş olmaktadır. Buna benzer bir durumun "*Bu size söylenenler, gerçek olmaktan çok çok uzak!*"³⁶ ve "*Acı sonun yaklaştıkça yaklaşıyor; evet o sana yaklaştıkça yaklaşıyor.*"³⁷ ayetlerinde de bulunmaktadır.³⁸ Bu açıklamalarıyla Mâtürîdî, mesajın önemini ve emrin gereğini vurgulamak veya pekiştirmek amacıyla kelime ve cümle tekrarlarının Kur'ân'da yer aldığına işaret etmektedir.³⁹

Ayetlerin Aynı Lafızlarla Tekrarı

Kur'ân'da tekrarlardan söz edilince en bariz bir şekilde öne çıkan husus ayetlerin tekrarıdır. Bununla ilgili belli başlı örnekler vardır ve er-Rahmân sûresinde otuz bir kez tekrarlanan "*Rabbimizin nimetlerinden hangisini inkâr ediyorsunuz?*"⁴⁰ âyeti bunlardan biridir. Genellikle bağlamla ilişkilendirilerek yorumlanan ve orada dile getirilenlere atfen tekrarlandığı ifade edilen ayet hakkında Mâtürîdî, şunları söylemektedir:

Ayetin sıkça tekrar edilmesinin faydası hakkında söylenenler şunlardır: Allah'ın birliğine işaret konusunda göklerde ve yerde bulunan nimetlerden hangisini inkâr edebi-

³⁰ en-Nisâ' 4/25.

³¹ el-Kehf 18/2.

³² Mâtürîdî, *Te'vilat*, 7/133.

³³ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 9/318.

³⁴ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 6/178.

³⁵ Örnekler için bk. Mâtürîdî, *Te'vilat*, 1/594, 600; 3/357; 6/277; 7/321.

³⁶ el-Mu'minün 23/36: *هَيَّاتِ هَيَّاتِ لِمَا تُوعَدُونَ*

³⁷ el-Kıyâme 75/34-35: *أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ ثُمَّ أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ*

³⁸ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 9/598.

³⁹ Bir başka örnek için bk. Mâtürîdî, *Te'vilat*, 7/321.

⁴⁰ *فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ*

lirsiniz? Kendilerini Allah'ın yarattığına, peygamberleri O'nun gönderdiğine ve onların Allah'tan getirdiklerine gökler de yer de şahitlik etmektedir... Bu, bir insanın başka birini kınamasına ve azarlamasına benzemektedir: Sen aç değil miydin, seni ben doyurdum, bunu inkâr mı ediyorsun? Sen susamış değil miydin, sana ben su verdim, bunu inkâr mı ediyorsun? Sen çıplak değil miydin, seni ben giydirdim, bunu inkâr mı ediyorsun? Bu ve buna benzer sözleri söylemesi gibidir. Bu âyetin tekrar edilmesinde bundan başka faydaların olması da mümkündür. Meselâ âyet öğüt ve nasihat anlamına gelir, öğüt ve nasihatte esas olan da kalplere daha iyi yerleşsin ve daha çabuk kabul edilsin diye tekrar edilmesidir. En doğrusunu Allah bilir.⁴¹

Mâtürîdî, bu ifadeleriyle sûrenin farklı konuları içeren pasajlardan oluştuğuna ve bunların her birinin delil ve nimet olduğuna işaret etmektedir. Tekrar eden ayetin de bunların yalanlanmasındaki nankörlüğe dikkat çektiğine vurgu yapmaktadır.

Bu bağlamda Mâtürîdî'nin görüşlerini değerlendireceğimiz bir başka örnek ise en-Nebe' sûresinin 4 ve 5. ayetleridir.⁴² Kimilerine göre ayetlerin tehdit ifade ettiğini, Arap dilinde va'îd ifade etmenin bir yolunun da pekiştirmek amacıyla tekrara başvurmak olduğunu söyleyen Mâtürîdî⁴³, ümit kesme, umut verme gibi durumlarda aynı kullanımın varlığına işaret eder. Arapçadaki bu kullanımlara da "Yazıklar olsun! Yazıklar olsun!" anlamında الويل الويل / el-Veyl el-veyl ve "Bravo! Âferin!" anlamında بخ / bah bah" ifadelerini örnek olarak verir.⁴⁴ Söz konusu ayetlerin tekrar bağlamının dışında da yorumlanabileceğini dile getiren müellif, bu durumda birinci ayetin "Hayır! İleride bilecekler" manasıyla istidlâl dayalı bir şekilde öğrenecekler; ikinci ayetin ise "Hayır, hayır! Yakında bilecekler!" anlamıyla da bizzat müşahede etme ve baş gözüyle görerek bilecekler" şeklinde anlaşılabilmesine işaret eder.⁴⁵ Yine et-Tekâşur sûresi 3 ve 4. ayetlerinin⁴⁶ de va'îd içerdiğine ve bu bağlamda tekrara konu olduklarına işaret eden Mâtürîdî, ayetlerin her birinin tekrar olmaksızın müstakil olarak da değerlendirilebileceğine değinir. Bu durumda ise birinci ayetin, ölüm anında bilmeyi ifade edeceğine, yani azap görününce durumun sanıldığı gibi olmadığını anlaşılacağına işaret ettiğini söyler. Ardından gelen ayetin ise ölümden sonra diriltirme gününde onun kesin bir gerçek olduğunun anlaşılacağına vurgu yaptığını dile getirir.⁴⁷

Mâtürîdî, "O gün Allah onlara hitap ederek 'Size gönderilen elçilere ne cevap verdiniz' der"⁴⁸; "O gün Allah onlara hitap ederek 'Bana ortak olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede?' diye sorar"⁴⁹ ve "Allah'a ortak koştuklarınızı çağırın, denilir"⁵⁰ ayetlerinin tekrar ettiğini belirtmektedir. Bu durumun, defalarca tekrar edilse ve yinelense dahi tasdik etmeye-

⁴¹ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 9/485.

⁴² كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ

⁴³ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 10/391.

⁴⁴ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 10/609.

⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 10/391.

⁴⁶ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ

⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 10/609.

⁴⁸ el-Şaş 28/65: وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ

⁴⁹ el-Şaş 28/62, 74: وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ

⁵⁰ el-Şaş 28/64: وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ

MÂTÜRİDÎ'NİN TE'VİLÂTÜ'L-KUR'ÂN'INDA KUR'ÂN'DAKİ TEKRARLARA BAKIŞI

cekleri ve hakikati kabul etmeyeceklerine dair Cenab-ı Hakk'ın ilmi olmasına rağmen, inkârcılar için delil getirme açısından gerekli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kimi inkârcılar için, bir seferde olmasa da farklı bir zamanda kabulün mümkün olması sebebiyle tekrarın gerekli olduğunu ifade eder.⁵¹

Tekrarın müminler açısından da çeşitli yönlerden nasihatler barındırdığını belirten Mâtürîdî; bunları şu ifadelerle dile getirir:

Birincisi şudur: Bu, müminlerin Allah'tan başkasına tapmaktan korunmuş olmalarına ve Allah'ın kendilerine bahsetmiş olduğu büyük nimetleri bilmeleri için ibadete layık olan Allah'a tapmakta başarılı kılınmalarına karşı şükretmeleri içindir.

İkincisi şudur: İsmet sahibi peygamberlerin sakındırdıkları fiiller karşısında kâfirlerin içinde buldukları inanç ve davranışlara dönmeleri halinde varacakları akıbetlerinden sakınmalarını sağlar...

Üçüncüsü davranışa dair korkudur. Ötekilere itikada dair davranıldığı gibi bunlara da amel konusunda aynı muamelede bulunulmasın diye böyle hitap edilmiştir. Çünkü müminler her ne kadar itikat ve ibadet etmede başkasını ortak koşmakta ötekilerden farklılık gösterebilirler de amel konusunda onlara muvafakat etme ihtimalleri vardır. Dolayısıyla belirttiğimiz nedenlerle kâfirler bunları dinlemedikleri halde bu haberler ve ayetler müminlere defalarca tekrar edilmiştir.⁵²

İster ümit verme isterse tehdit amacı gütsün anlatılmak isteneni etkili bir şekilde sunma ve pekiştirme amacıyla cümlelerin aynı formda tekrarının Arapçada yer alan bir kullanım olduğuna ve bu durumun Kur'ân'da da yer aldığına işaret eden Mâtürîdî⁵³, bu şekildeki ayetlerin bağlama göre farklı manalarda da anlaşılabilceğini dikkatlere sunmaktadır.

Kur'ân'da Kıssaların Tekrarı

Kur'ân'da bazı kıssaların farklı zaman dilimlerinde nazil olmuş sûrelerde tekrarlandığı görülmektedir. Ancak bu tekrarların gerek lafız ve gerekse içerik yönüyle farklı ayrıntılar içermesi, mutlak anlamda tekrar olarak değil bir üslup ve icâz özelliği olarak görülmektedir.⁵⁴ Mâtürîdî bazı kıssaların, bir takım eksiklik veya fazlalıklarla ve de lafız ve üslup farklılıklarıyla tekerrür ettiğini ifade etmektedir. Ancak bu farklı anlatımların manada değişikliği gerektirmediğine delâlet ettiği ve bunda da bir beis bulunmadığı kanaatindedir.⁵⁵ Bu da onun tekrarda makbul olmayan yönlerin bulunmasıyla birlikte Kur'ân kıssalarındaki tekrarların bundan uzak olduğu kanaatini göstermektedir.

Allâh'ın, Adem ve İblis kıssasını, ziyade ve noksanlıklarla farklı yerlerde zikrettiğini söyleyen Mâtürîdî, sözü edilen kıssaların önceki kutsal kitaplarda da tekrarlanarak anlatıldığını ifade etmektedir. Ona göre bu durum Hz. Muhammed'in risaletine delil olması içindir. Zira önceki semavi kitaplarda yer alan kıssaların Kur'ân'da tekrar edilme-

⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 8/193,194.

⁵² Mâtürîdî, *Te'vilat*, 8/193,194.

⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 10/632,633, 452.

⁵⁴ dris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine* (İzmir, 1994), 253; M. Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş* (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993), 111.

⁵⁵ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 6/452.

si ve bu kitaplardan habersiz olduğunu bildikleri Hz. Muhammed tarafından anlatılması onun vahiy yoluyla bilgi almasına işaret eder. Ayrıca kıssaların tekrarının, muhatapların ihtiyaç duymaları ve kendileri için çeşitli faydalar barındırması; onlar için her hal ve zaman diliminde bir öğüt, bir uyarı olmuş olması vb. sebeplere dayalı olabileceğine vurgu yapar. Ayrıca, mutlak anlamda en doğrusunun Allah tarafından bilinebileceğini teslim etmekle birlikte herhangi bir şeyin tekrarının hatırlatma ve uyarma amacıyla yapılabileceğine de değinir.⁵⁶

Mâtürîdî, kıssalarda söz konusu olan tekrarı Hz. Peygamberi daima uyanık tutma ve dikkatli olması gerekçesiyle izah etmektedir. O, Allah'ın, Hz. Peygamberi daima uyanık ve dikkatli olması için, ülü'l-azm peygamberleri ve onlara ait haberleri tekrar ettiğini söylemektedir. Böylece Hz. Peygamber, ülü'l-azm peygamberlerin topluluklarına nasıl muamele ettiğini; kavimlerinin onlara yaptıkları eziyetleri ve kendilerini yalanlamalarına nasıl tahammül ettiklerini öğrenmiş olmaktadır. Bu tekrarlar sayesinde, kendi kavminin de yalanlayarak arzuladıkları sonuca ulaşamayacaklarını, akıbetin, ülü'l-azm peygamberlerde olduğu gibi kavimlerinin değil Hz. Peygamberin lehine olacağını da öğrenmiş olacaktırlar.⁵⁷

Kıssa ve haberlerin tekrarının bir başka hikmetinin de inkârcılara karşı delil olarak getirilmesi olduğunu söyleyen müellif, inkâr edenlerin bir kısmının uzak bir kısmının da yakın yerlerde yaşamaları sebebiyle Kur'an'ın tamamının hepsine ulaşamayabileceğini, kıssaların farklı bölümlerde tekrar edilmesinin bu açıdan aleyhlerine delil teşkil ettiğini iddia eder. Zira kendilerine ulaşan Kur'an bölümünde onlara karşı delil teşkil eden yeterli bilgiler bulunacaktır. Mâtürîdî, Kur'an'da yer alan hükümlerin ise özel olarak Müslümanlara hitap ettiğini; bunların tekrarına ve yeniden anlatılmasına ihtiyaç kalmayacağını ifade eder. O, inkârcıları üç sınıfa ayırmaktadır. Bunların bir kısmı inatçılar ve büyülenenlerdir, bir kısmı şüphe içerisinde olanlar ve diğer bir kısmı ise doğruyu bulma arayışı içerisinde olanlardır. Ona göre doğru yolu bulma arayışı içerisinde olanlar delile ihtiyaç duymaksızın doğrudan ve işittikleri ilk anda iman ederler. Bunlar için tekrar etmeye ve yeniden anlatmaya ihtiyaç yoktur.⁵⁸ Ayrıca sözü edilen kişilere ve benzerlerine karşı delillerin sürekli tekrar edilmesi bir başka açıdan da gereklidir. Zira bir dönem reddetmiş olsalar da belki başka bir anda kabul eder; ilk anda kalpleri yumuşamasa da belki başka bir seferinde yumuşayacaktır. İnsanın durumunun değişmesiyle öğütlerin etkisinin de değişebileceği göz önünde bulundurulduğunda, doğru yolu bulmak isteyenlere verilen öğütlerden ders almaları için tekrar edilmeleri gerektiği ortaya çıkar.⁵⁹ İnatçı ve büyülenen kimselere gelince, bunlar için söz konusu deliller tekrarlanır ki belki onlara tesir eder de iman ederler. Bu kıssalar tevhit, yeniden dirilme ve nübüvvetin ispatına dair kesin delillerdir. Bu çerçevede peygamberler tevhide, yeniden dirilmeyi ikrar edip inanmaya ve peygamberlere iman etmeye davet etmişlerdir.⁶⁰

Kur'an'daki kıssaların, kıssa aynı olmasına karşın, anlatılardan kastın lafızlar değil mana olduğuna delalet etmek üzere farklı lafızlar ve harflerle tekrar tekrar zikredildi-

⁵⁶ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 7/181.

⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 7/463.

⁵⁸ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 8/226.

⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 9/445.

⁶⁰ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 8/226.

MÂTÜRİDÎ'NİN TE'VİLÂTÜ'L-KUR'ÂN'INDA KUR'ÂN'DAKİ TEKRARLARA BAKIŞI

ğini⁶¹ söyleyen Mâtürîdî, bunu farklı gerekçelerle izah etmektedir. O, hükümlerin, kabul hazır müminlere yönelik olması sebebiyle tekrarı gerektirmeyeceğine; haber ve kıssaların tekrarının ise başta tevhit, risalet, kıyamet olmak üzere dinin temel inanç unsurlarına yönelik delilleri içermesi sebebiyle pek çok açıdan gerekliliğine işaret etmektedir.

SONUÇ

Gayesi hidayet olan Kur'ân, nazil olduğu toplumun aşına olduğu dil ve üslubu kullanmış, bu doğrultuda Arapçanın bir özelliği olan tekrara müracaat etmiştir. Tekrar bir dil/belâgat özelliği olmasının yanında pekiştirme, hatırda tutma, vurgulama vb. aracı olarak da değerlendirilmektedir. Kur'ân'da varlığı ve türleri hakkında farklı yaklaşımlar bulunsa da tekrarın makbul sayılabilecek şekilde ilâhî hitabın bir parçası olduğu Mâtürîdî'nin de dahil olduğu pek çok müfessirin benimsediği görüştür. Tekrar insan fitratının gereği ihtiyaç duyulan bir husustur.

Mâtürîdî, mutlak anlamda tekrar kabul edilebilecek bir hususun Kur'ân'da varlığına karşı durmakta, söz konusu olan bazı tekrar iddialarının da algılama hatası içerdiğini benimsemektedir. Genel anlamda tekrarın inanç, nübüvvet ve ahiret gibi iman esaslarına yönelik haber ve kıssalarda söz konusu olduğunu belirtirken hükümlerin zaten inananlara hitap etmesi sebebiyle tekrara ihtiyaç duymayacağını dile getirir.

Kur'ân'da, konunun önemine ve faziletine işaret etmek üzere tekrara başvurulduğunu söyleyen müellif, bu tekraralarda farklı üslup ve lafızların kullanılmasının bu tekrarlardaki temel maksadın söz değil mana olduğuna delalet ettiğini vurgular.

Tekrarın temel amacının tekit olduğunu sıkça vurgulayan Mâtürîdî, bu amaçla yakın anlamı veren kelime ve cümlelerin ayetler arasında yer aldığını kabul eder. Aynı ifadelerle yinelenen ayetlerin bağlam içerisinde değerlendirilerek anlamlandırılması ve buna göre yorumlanması gerektiğini belirtirken buralarda mutlak anlamda tekrardan söz edilemeyeceğine işaret eder. Ona göre kıssaların tekrarının başta muhatabın ihtiyacı olmak üzere Hz. Peygambere yönelik bazı gereklilik ve faydalar barındırdığı da açıktır.

KAYNAKÇA

Abras, Ubeyd b. el-. *Divan*. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-'Arabî, 1993.

Akgün, Ömer Faruk Teber & Ahmet Tunahan. "İmam Mâtürîdî ve Maturidilik Hakkında Bibliyografya". *Mezhep Araştırmaları Dergisi* 2/ (2019), 688-847.

at-Tancî, Muhammed b. Tavî. "Abû Mansûr al-Mâtürîdî". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1-2 (1955), 1-12.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1978.

Görmez, Hatice. "Beşer Dilinin İmkânları ve Kur'an'ı Kerim'in Anlatım Üslubuna Dair". *İslâmî Araştırmalar* 27/1 (2016), 22-30.

Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr Ferahidi. *Kitâbü'l-ayn*. Thk. Mehdi El-Mahzumi & İbrahim Es-Samerrai. Daru Mektebeti'l-Hilal, ts.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*. Thk.

⁶¹ Mâtürîdî, *Te'vilat*, 8/572.

İbrahim Şemsüddin. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadır, 1414.

Kâsimî, Cemaledîn. *Tefsir İlminin Temel Meseleleri*. çev. çev. Sezai Özel. İstanbul: İz Yayınları, 1990.

Korkmaz, Sıddık. "İmam Ebu Mansur el-Maturidî'nin Hayatı ve Eserleri". *Dini Araştırmalar* 4/10 (2001), 89–119.

Kutlu, Sönmez. "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî". Haz. Sönmez Kutlu. *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik*. 25–66. Ankara: Otto, 7. Basım, 2017.

Kutlu, Sönmez. "Ebû Mansûr Maturidî ve Mâtürîdî Kültür Çevresiyle İlgili Bibliyografya". Haz. Sönmez Kutlu. *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik*. 441–505. Ankara: Otto, 7. Basım, 2017.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Semerkandî. *Te'vilatu ehli's-sünne*. Thk. Mecdi Bâsellûm. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.

Şengül, İdris. *Kur'an Kıssaları Üzerine*. İzmir, 1994.

Şimşek, M. Sait. *Kur'an Kıssalarına Giriş*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2. Basım, 1993.

Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Ali et-. *et-Tibyân fi tefsiri'l-Kur'ân*. Thk. Ve Tsh. Ahmed Habîb Kasîr El-Amilî. Kum: Süleymanzade Matbaası, 1388.

Öz:

Kur'ân tefsirine yönelenlerin kullandığı, anlamaya yardımcı disiplinler olan Kur'ân ilimleri'nden biri de Tekrâru'l-Kur'ân'dır. Kur'ân'da tekrarın varlığı üzerinde birbirinin zıddı görüşler bulunmaktadır. Bunun yanında lafız ve mana yönüyle Kur'ân'da yer aldıkları değerlendirilen bu tekrarlar müfessirlerin ilgisine muhatap olmuş ve haklarında çeşitli yorumlar yapılmış, görüşler ileri sürülmüştür. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (öl. 333/944), itikadî mezhep imamı olmasının yanında onun tefsirciliği de büyük önem arz etmektedir. O, tefsirinde naklin yanında akla ve aklî delillere de büyük önem vermektedir. Mâtürîdî'nin günümüze ulaşan iki eserinden biri olan ve nisbeten oldukça geç dönemlerde baskısı yapılan tefsiri hakkındaki çalışmalar son zamanlarda artmıştır. Ancak, tespit edebildiğimiz kadarıyla, onun Kur'ân'daki tekrarlara bakışı ile ilgili müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu niteliklere haiz ilmî bir şahsiyetin konuyla ilgili bakışının önem arz ettiği kanaatindeyiz. Bu çalışmada Mâtürîdî'nin, tefsirinde tekrar olgusuna bakışı incelenecektir. Bu amaçla Tekrâru'l-Kur'ân kavramına kısaca değinildikten sonra müfessirin konuya ilişkin tefsirinde dile getirdiği görüşleri tespit edilecek ve elde edilen bulgular sistematik bir şekilde ortaya konulacaktır. Mâtürîdî, tekrar olgusunu kabul etmekle birlikte bu tekrarların Kur'ân'da yer almasının bir hikmete binaen olduğunu vurgular. O, tekrarlardaki nihaî gayenin ancak kelamın sahibi tarafından bilinebileceğini teslim etmekle birlikte önemi vurgulama, tekit etme, hikmeti öne çıkarma, hatırdı tutma, mesajın zihinlerde iyice yerleşmesini temin etme vb. hedeflerin amaçlandığı sonucuna varır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tekrar, Mâtürîdî, Hikmet, İ'câz.

Mâtürîdî's View of Recurrences in the Qur'ân in Ta'vilâtü'l- Qurân

Abstract:

One of the Qur'anic Sciences that are used by those who turn to the interpretation of the Qur'an and which are disciplines that help to understand is the Takrâr al-Qur'an. There are opposite views on the existence of recurrence in the Qur'an. In addition, these repetitions, which are considered to be included in the Qur'an in terms of words and meanings, have been addressed to the attention of the commentators and various comments have been made and opinions have been put forward. Abû Mansur al-Mâturidî (d. 333/944), besides being the leader of the religious sect, is also of great importance in his interpretation. In his commentary, he attaches great importance to reason and rational proofs in addition to the narration. Studies on the interpretation of Mâturidî's commentary, which is one of the two works that have survived to the present day and which was published relatively late, has increased recently. However, as far as we can determine, there has not been an independent study regarding his view of the recurrence in the Qur'an. In this study, Mâturidî's view of the phenomenon of recurrence in his interpretation will be examined. For this purpose, after briefly mentioning the concept of Takrâr al-Qur'an, the opinions expressed by the commentator in his interpretation on the subject will be determined and the findings will be put forward systematically. Although Mâturidî accepts the fact of recurrence, he emphasizes that it is based on hikmah that these repetitions are included in the Quran. Although he admits that the ultimate purpose of recurrences can only be known by the owner of the word, he concludes that goals such as emphasizing the importance, reprimand, emphasizing hikmah, remembering, ensuring that the message is well established in the minds, etc. are aimed.

Keywords: Tafşir, Recurrence, Mâturidî, Hikmah, I'jaz.